

REICHMANN
ANTIQUARIER AB

Kvarteret Banken

Banken 8

Sundbybergs stad

KULTURHISTORISK VÄRDEANALYS

Utförd i samband med detaljplanearbete

Kvarteret Banken

Banken 8

Kulturhistorisk värdeanalys

- Utförd i samband med detaljplanearbete -

Beställare: Förvaltaren

Genom: Fredrik Elmgren

Datum: 2012-05-21

Reichmann antikvarier AB

Ekensbergsvägen 75

169 31 SOLNA

Tel: 08-734 07 90

Utförd av: Claes Reichmann och
Martin Lagergren, Tyréns AB

Foto: Om annat inte anges, Reichmann
antikvarier AB 2011

Omslagsfoto: Svängda fasaden mot
Landsvägen 2011

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	4
Bakgrund och syfte	4
Kulturhistoriskt skydd	4
Gällande detaljplan.....	4
Plan och Bygglagen, PBL	4
Sammanfattning	5
Kulturhistoriskt värde.....	5
Kulturhistoriskt värdefulla aspekter	6
Plus och minus	7
Kortfattad historik	8
Byggnadens ursprungliga disposition	10
Lägenheterna	11
Enkelrummen	11
Tvårummarna	11
Hög teknisk standard.....	11
Terrassen	12
Service för de boende.....	12
Förändringar	13
Utvändigt.....	13
Invändigt	13
Platsbildningen.....	13
Betydelsebärande aspekter	14
Storskaligt i allt	14
Lokalhistoriskt utropstecken	15
Finns det något liknande?.....	15
Byggteknik i framkant.....	15
Banken i stadsbilden	16
De viktiga karaktärsdragen utvändigt	16
Värdefulla rumssammanhang.....	17
Entré, trapphus och hisshall	17
Övriga entréer och butikspartier.....	18
Korridorer.....	19
Lägenheterna	19
Förhållningssätt	20
Källor.....	21
Arkiv m.m.	21
Muntliga källor	21
Otryckta källor	21
Tryckta källor och litteratur	21

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med utvecklings- program- och detaljplanearbete inom kvarteren har Förvaltaren efterfrågat en kulturhistorisk värdeanalys som ska ligga till grund för beslut om förändring inom Förvaltaren såväl som inom Sundbybergs stad och fungera som underlag vid konsekvensanalyser vid förslag på förändring.

Kulturhistoriskt skydd

Gällande detaljplan

Inget skydd

Plan och Bygglagen, PBL

PBL kap. 8 14 §, Underhåll

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras. Lag (2011:335).

PBL kap. 8 17 § Varsamhetskrav

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Sammanfattning

Kulturhistoriskt värde

Det historiska värdet i kv. Banken domineras av den *samhällshistoriska* aspekten. Byggnaden är på flera sätt unik men ändå ett utmärkt exempel på den enorma fysiska omvandling som pågick i svenska städer under 1960-talet. Sundbybergs stad var ovanligt handlingskraftig i saneringsfrågan och Banken har genom sina starka förbindelser till Marabou och Sieverts Kabelverk täta kopplingar till den industri som Sundbybergs framväxt är så intimt kopplad till. Den moderna stadsomvandlingen hade många baksidor och kanske är Banken genom sin framtoning och sitt rykte som socialt problematisk den tydligaste exponenten för detta i Sundbyberg.

Den samhällshistoriska och lokalhistoriska faktorn stärks av att det var stadsarkitekten Åke Östin som låg bakom såväl stadsplan som arkitektur. Östin har haft stor betydelse för Sundbybergs fysiska miljö och i detta fall är det särskilt intressant att se hur arkitekten själv kunde förverkliga sin vision från första stadsplanetanke till färdigprojekterad byggnad. Detta värde förstärks av grannkvarteren på andra sidan Landsvägen planerades i samma skede och formades av Östin.

Banken bildar både i sig själv och tillsammans med de gestaltningsmässigt besläktade grannkvarteren en storslagen modernistisk miljö i centrala Sundbyberg - delvis applåderad i sin samtid men kritiserad då och alltsedan dess.

Det arkitektoniska uttrycket är onekligen anslående. Monumentaliteten och strukturen i anläggningen, med tillhörande terrass, är pedagogisk och autentisk och har starka kopplingar till den internationella modernismens storskaliga byggen. Hit hör både byggnadens form och uppbyggnad samt vissa materialval. *Detta ger arkitekturhistoriskt och arkitektoniskt värde.* Det gigantiska fläktrummet på taket är förvisso byggnadsteknikhistoriskt intressant men ger ett otympligt intryck som försvagar arkitekturens upplevelsevärde.

Historiska värden och upplevelsevärden finns även knutna till byggnaden i form av ursprungliga byggnadsmaterial och gestaltade rum. Fasadernas betongelement och skiffer utgör av detta skäl värdefulla byggnadsdelar liksom huvudentrén och gångarna mot hissarna, som har en hög arkitektonisk kvalitet med naturstensbeklädnader och representativa kvaliteter.

Byggnaden är i många avseenden välbevarad med oförändrad lägenhetsstruktur, intakt intern kommunikation och en exteriör som inte ändrats väsentligt. Detta ger ett *byggnadshistoriskt värde*. Däremot har byggnaden slitits och vissa fasadmateriäl, såsom fabrikslackade aluminiumplåtar, har inte åldrats medvärdighet. Däremot har betongelementen och naturstensdelarna kvar sina ursprungliga uttryck även om de idag är kraftigt nedsmutsade på grund av att de aldrig rengjorts.

Översiktsfoto från norr. 1968. Sundbybergs museum

Kulturhistoriskt värdefulla aspekter

Utvändigt

- Sockelns beklädnad av grythytteskiffer
- Ursprungliga fasadplåtar och balkongfronter där värdet främst ligger i profilering och ursprunglig kulör. Kulören idag förvanskad av ålder.
- Ursprungliga fasadelement av betong med frilagd ballast
- Fönstersättning med fönsterband
- Ursprungliga fönstersnickerier med beslagning (gäller fönster i sin helhet i balkongpartier, i övrigt innerbågar)
- Kvarvarande ursprungliga butikspartier
- Takbeläggning av papp och singel
- Kopparavtäckning på terrassräcke
- Aluminiumpanel i utvändiga undertak vid terrass
- Terrassens struktur och material. Hit hör betongplattor, planteringskar i betong och armaturer

Invändigt

- Naturstensytor på väggar och golv i entréhall och entrégångar i bottenvåning
- Ursprungliga trapphuspartier av metall

I lägenheterna

- Många lägenheter har välbevarade köksinredningar och inredningar i klädkammare
- Inbyggda förvaringsskåp
- Glasade dörrar till rum/vardagsrum

Värdefulla rumssammanhang

- Huvudentrén, trapphus och hisshall i bottenvåning

Plus och minus

- + Ursprungliga kvaliteter i entréhallen med högkvalitativa material som väggbeklädnad av natursten bevarade. Här finns även den skifferbeklädda sockelvåningen samt ursprungliga aluminiumpartier till butiker och till lokaler i entréplan.
- + Bevarad lägenhetsstruktur med över 300 lägenheter (ursprungligen 317st varav 234st med 1 rum och kokvrå). Lägenheterna lämpar sig därmed utmärkt som instegslägenheter för studerande m.fl.
- + Tidstypisk skivhusarkitektur samspelande med grannhusen mot öster vilket ger stora Miljöskapande värden
- + Karaktäristisk, unik böjd form där byggnadens krökta del fungerar som fondmotiv både från Centralvägen och från Mariehällssidan
- Triangulära torget vid entrén ändrat och ursprungligt konstverk av Leo Janis-Brieditis ”Med karta och kompass” flyttat vilket reducerat den ursprungliga kvaliteten och det konstnärliga värdet.
- Entrépartiet till huset ersatt med enklare målat stål och glasparti.
- Låg status i kommunen med lång historia av missbruk och problem i fastigheten.
- Trafiksituationen runt byggnaden påverkar miljön negativt, d.v.s. en intensiv trafik
- Fasaderna är idag mycket smutsiga och plåtdelarna är kraftigt blekta varför byggnaden ter sig sliten.
- Takvåningen är gestaltningsmässigt svag och påverkar helheten.

Kortfattad historik

Kvarteret Banken har fått sitt namn av att Sundbybergs första bank låg här i ett påkostat stenhus från 1904. I mitten av 1900-talet var Banken ett innehållsrikt kvarter med bl.a. f d Eugeniahemmet som också varit köpingens utminuteringsställe av brännvin och här fanns ett populärt trädgårdscafé. I kvarteret låg också Sundbybergs första skolhus, uppfört 1882. Bebyggelsen var blandad – från relativt påkostade flerbostadshus i sten till borgarbrandkårens enkla brandstation i ett plåtskjul.

Efterkrigstidens goda år innebar ett stort tryck på Sundbybergs industrier och i förlängningen ett kraftigt förändringstryck på stadens fysiska gestalt. Utbyggnad och modernisering av Sundbyberg pågick sedan decennier men intensifierades nu och alltmer av de första decenniernas bebyggelse i den unga staden fick stryka på foten.

Sanering av ett helt kvarter

På 1960-talet genomfördes flera stora saneringsprojekt i Sundbyberg. Lokal-tidningarna från tiden är fulla med artiklar om rivna hus och modeller på nya moderna byggprojekt. 1965 utarbetades en stadsplan som förutsatte totalsanering och rivning av all bebyggelsen i Banken och några grannkvarter. Vid totalsanering brukade antalet lägenheter i ett kvarter sjunka eftersom man vanligtvis byggde större lägenheter och inte byggde lika tätt som innan för att få in ljus, luft, grönska och bilar. I Banken blev det tvärtom fler lägenheter efter saneringen, 317 nybyggda lägenheter istället för de 36 som revs. Orsaken till detta var att AB Marabou och den alldeles intill liggande Sieverts Kabelfabrik hade så stora behov av arbetskraft att man från kommunens sida inte såg hur man skulle kunna tillgodose behovet av små lägenheter för arbetare i den vanliga bostadsproduktionen. Det skulle ta åtskilliga år och den tiden hade varken kommunen eller företagen. Vid denna tid betalade företagen skatt i kommunen/staden och Sundbyberg ville säkra att företagen inte flyttade.

Genom en för tiden ovanlig och av många beklagad satsning på kategoriböende löste staden i kvarteret Banken behovet av mindre lägenheter för industrin, ungdomar och ensamstående.

I politisk enighet antogs planen 1966. Staden hade en aktiv roll, inte minst genom att man uppdrog åt det kommunala bostadsbolaget Förvaltaren att svara för det nya bygget. Marabou och Sieverts kabelverk sålde sina delar av kvarteret till staden på förmånliga villkor mot att få tillgång till arbetarbostäder. Företagen garanterades vissa kvoter, hyrde lägenheterna av Förvaltaren och hyrde i sin tur ut möblerade lägenheter till de anställda. Marabou anställde i hög utsträckning invandrade finska arbeterskor, kabelfabriken män från forna Jugoslavien. Denna arbetskraftsinvandring var livsviktig för de båda fabrikerna men ställde större krav på aktivt omhändertagande från företagens sida. Arbetarna måste snabbt få någonstans att bo.

Från stadens sida var man tveksam till detta kategoriboende men man såg ingen annan möjlighet och kvarteret ansågs inte lämpligt för familjebostäder pga den omfattande trafiken i området.

De 317 lägenheterna förverkligades 1966-69 (entreprenör var Skånska Cementgjuteriet, sedermera Skanska) och rymdes alla i en gigantisk huskropp i tio våningar. 234 av lägenheterna var ettor med kokskåp (eg ett mellanting mellan kokskåp och kokvrå) och resten var tvårummare.

Även om det nya huset i Banken inte motsvarade vanliga bostadsprojekts utrymmesstandard och lägenhetsfördelning (3:or och 4:or dominerade annars helt) gjorde man inte avkall på den tekniska eller hygieniska standarden.

I bottenvåningens kontorsytor flyttade SKF in. Det göteborgsbaserade storföretaget hade här sitt stockholmskontor och huset är för många känt som SKF-huset.

Åke Östin – stadsarkitekt i saneringstid

Såväl stadsplanen som byggnaden ritades av Åke Östin, stadsarkitekt i Sundbyberg men med eget arkitektkontor i Johanneshov. Östin är ingen av tidens namnkunniga arkitekter men har gjort stora avtryck i Sundbyberg. Banken ingick i samma plan som, och blev vägledande för, grannkvarteren Basaren och Franstorp. Även dessa byggnader var storskaliga verk av Östin och innehöll också många smålägenheter. Även i övrigt har de mycket gemensamt med Banken.

Tillsammans med Leif Sandahl ritade Östin alla hus i stadsdelen Ör, 1962-67. Han ritade även planen för totalsaneringen av kvarteret Bildhuggaren vid Prästgårdsgatan men svarade inte själv för husens utformning. Bo Andersson och Anders Björnsson skriver att Östins kontor ritade praktiska och ekonomiska men samtidigt ”en aning” monumentala bostadsprojekt. Kanske var det just det monumentala anslaget som gjorde att Östin 1967 fick i uppdrag att rita nytt stadshus som dock aldrig förverkligades. För kvarteret Banken fick Östin beröm för den nya byggnadens storslagenhet och funktion som landmärke men de kritiska rösterna var många – såväl rivningarna som den nya byggnadens skala och funktion upprörde.

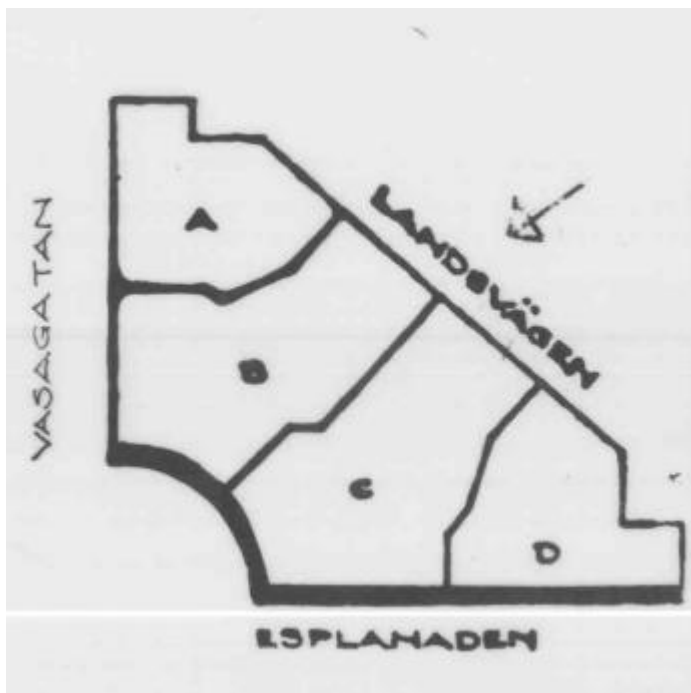
Företagen flyttar ut

Trots stadens ambitioner avvecklade både Marabou och Sieverts sin verksamhet i Sundbyberg under 1970-talet. Med tiden hyrdes företagslägenheterna ut till vanliga lägenhetssökanden i bostadskön. Med anledning av lägenhetsstrukturen var det vanligt att människor med problem eller missbruk flyttade in.

På senare år har Kungliga Tekniska Högskolan haft en stor förhyrning i byggnaden för att kunna erbjuda bostäder åt internationella studenter.

Byggnadens ursprungliga disposition

Den nya bebyggelsen i Banken fyllde i stort sett ut hela det trekantiga kvarterets yta. I plan ser byggnaden ut som en rymdfarkost eller spionplan. Fritor lämnades endast i kvartershörnen – den gamla bebyggelsen sträckte sig längre utåt kvarterets hörn. I det rätvinkligna hörnet vid Vasagatan och Esplanaden gjorde Östin en utskärning som gav en platsbildning i form av en kvartscirkel. Hit förlades entrén till lägenheterna. Entrén flankerades av en självtvätt och en telestation för hyresgästernas service. Här låg även en begravningsentreprenör.

Mot Landsvägen upptogs bottenvåningen av SKF:s kontor och i kärnan innanför fanns lagerutrymmen. Två bilhissar, en vid Esplanaden och en vid Vasagatan, möjliggjorde åtkomst till garageytorna som upptog större delen av källarplanet. Här fanns också bastu, bordtennisrum, cykelförråd och övriga förrådsutrymmen.

Det var bara källarvåning och bottenvåning som fyllde ut kvarteret. På bottenvåningens tak anordnades en stor, södervänd terrass ovanpå SKF:s kontor. I anslutning till terrassen låg två samlingslokaler med kök. Ovan detta plan reste sig bostadsvåningarna i en volym som nu böjde sig även mot söder och rundade in terrassen. Denna karaktäristiska och samtidigt ovanliga form med två olikstora konkava ytor har givit upphov till att byggnaden kallas Bananen eller Bananhuset.

Bostadsdelen benämns av arkitekten själv som ett punkthus på en terrassbyggnad. För att komma till lägenheterna från entrén vid platsbildningen gick hyresgästerna i gångar åt höger och vänster. På så vis nådde man dubbla hissar och trappor som tog en vidare till bostadsplanen.

Bostadsvåningarna plan 4-10 hade alla samma disposition med 25 enkelrum med kokskåp med fönster mot Landsvägen, Esplanaden och platsbildningen

i hörnet. Mot söder och i gavlarna låg tvåorna. Samtliga lägenheter på planen var sammanbundna av ett korridorsystem med några få dagsljusinsläpp. På plan 11 var dagsljusinsläppet större med fönsterband mot söder. Häruppe var antalet lägenheter mindre med endast två tvåor, resten enkelrum.

Överst placerades en fläktrumsbyggnad i hela bostadsdelens utsträckning och även hissmaskinrummen sköt upp ovan taket.

Garaget som aldrig blev av?

I beskrivningen till stadsplanen och i de tidningsartiklar som skrevs om projektet omtalas hur källaren och bottenvåningens inre skulle rymma 200 bilar. Relationsritningar från 1973 redovisar emellertid all denna yta som lager. Med endast två bilhissar och ingen riktig garagednfart förefaller det osannolikt att man skulle kunna ha fått garaget fungerande i t ex rusningstid.

Idag används stora delar av garage/lagerytorna av en flyttfirma.

Lägenheterna

Enkelrummen

Merparten av lägenheterna var alltså enkelrum. De varierade till så grad att lägenheter som var belägna i den konkava delen över platsbildningen inte hade helt rätta vinklar och att en lägenhet per plan hade balkong och då lite större rumsbredd.

I övrigt var de helt lika med yteffektivt badrum med wc, tvättställ och badkar, rejäl klädkammare med skåpsinredning och kokvrå på ena väggen i hallen mellan lägenhetsdörr och rummet. Rummen var lättmöblerade med rektangulär form. Att klädkammaren var så väl tilltagen berodde sannolikt på att inga lägenhetsförråd i övrigt erbjöds.

Tvårummarna

Tvårumslägenheterna var av fyra olika typer. De som låg i den konkava delen över terrassen hade balkong längs lägenhetens hela bredd. Eftersom lägenheterna var enkelsidiga låg såväl köket med matplats, sovrummet och vardagsrummet ut mot fasad. I det inre fanns kapprum, klädkammare och badrum. Lägenhetsförråden var placerade som förlängning av vardagsrummen men med dörr ut mot korridoren istället för inåt lägenheten.

Tvåorna vid husets gavlar var av två typer: Den ena genomgående men fönsterlös på gaveln, den andra enkelsidig men med fönster i gaveln som gav dagsljusinsläpp i köket.

Hög teknisk standard

Byggnaden var installationsmässigt högmodern vilket uppmärksammades i pressen där man 1968 omtalade byggnaden som en ”supermodern betongkoloss”. Även de minsta lägenheterna hade fullt utrustade badrum. Ventila-

tionsanläggningen med mekaniskt tillförd, uppvärmd tilluft och likaså mekaniskt utsug av den förbrukade luften är ett tidigt exempel på en anläggning av detta slag. Byggnaden är likt dagens byggnader välförsörjd med stora schakt för kanaler, rör och ledningar. Det fanns även rökschakt, sprinkleranläggning och vibrasug (?).

Byggnaden hade på tidsenligt vis ingen egen värmeanläggning utan var endast utrustad med en undercentral i källaren.

Terrassen

Terrassen var avsedd för planteringar, sittplatser och lekplats för barn. Inga äldre foton som visar terrassen på ett bra sätt har påträffats men foton från avstånd visar att runda planteringskar i betong dominerade. Från 1968 finns en bild som visar hur en stor julgran reses på terrassen och samtida tidningar omtalar att här fanns många sandlådor och klätterställningar.

Service för de boende

I entréhallen planerades för en receptionsdisk som skulle vara öppen morgon och kväll. Här skulle man kunna få hjälp med att ta emot paket, lämna nycklar när hantverkare behövde komma in i lägenheten och det var även tänkt att man skulle kunna beställa blomvattning och städning. Hur mycket av denna service som verkligen kom till utförande är inte känt.

För hyresgästernas service fanns också en stor telestation med telefonautomater vid huvudentrén och man placerade även telefonhytter i korridorerna på alla bostadsplan.

Tvätta kunde man välja att göra själv i fastighetens tvättstuga eller så kunde man lämna in tvätten till tvätteriet vid huvudentrén och få hjälp med detta.

Samlingslokalerna med kök kunde hyras för festligheter.

Förändringar

Någon radikal, genomgripande ombyggnad har aldrig gjorts, lokalerna i bostadvåningen undantagna. Här har man hyresgästanpassat och bytt användning.

Bostadvåningarna har alltså en närmast intakt struktur. Korridorerna och även entréhallen och gångarna mot hisshallarna är i stort intakta.

Lägenheterna har renoverats i varierande grad, beroende på slitaget och skador som uppstått. Vissa lägenheter ger ett närmast ursprungligt intryck men i de flesta har ändringar gjorts. Renoveringarna har främst omfattat ytskikt.

Terrassen har inte ändrats i någon större utsträckning men har fått förändrad möblering över åren.

Utvändigt

- Huvudentrén har gjorts om och de ursprungliga portarna har bytts ut mot nya av stål och glas.
- Ändringar har gjorts i bostadvåningens fasader, bl.a. har nya dörrar och skyltar tillkommit.
- Några entrépartier i lokalerna vid platsbildningen har bytts ut.
- 1991 byttes fönstrens ytterbågar ut mot nya bågar med isolerkassetter (två glas med gasfylld spalt emellan), samtidigt bekläddes karmarna med aluminiumprofiler. Fönster vid balkonger och i samlingslokaler byttes ej.
- Många balkonger har glasats in. Detta påverkar fasadernas enhetlighet och bandverkan.
- Parkytan utanför huvudentrén har förändrats och det ursprungliga konstverket ”Med karta och kompass” av Leo Janis-Brieditis har flyttats.

Invändigt

- Stora delar av plan 2 byggdes om 1989 för Löfgrens El AB. En rad nya mellanväggar uppfördes för att skapa cellkontor, främst för företagets arbetsledare.
- Delar av plan 2 byggdes 1996 om för Tulehälsan. Ett antal mellanväggar revs, nya tillkom. En ny entré togs upp mot Landsvägen.
- Samlingslokalerna på terrassplanet har byggts om.
- Många ombyggnader har gjorts inne i lägenheterna, inte minst ifråga om badrummen.
- Ytskiktsrenoveringar har gjorts i olika omfattning i olika lokaler

Platsbildningen

- För ett par år sedan omgestaltades platsen. Leo Janis-Brieditis konstverk ”Med karta och kompass” revs i samband med detta.

Betydelsebärande aspekter

”Sanering av äldre bebyggelse har skett jämförelsevis snabbt här”. Orden är Åke Ericssons, drätselkammaren i Sundbybergs ordförande. Året är 1966, Dagens Nyheter skriver att gamla Sundbyberg försvinner och illustrerar artikeln med Ericsson pekandes på en modell av den planerade triangelbyggnaden Banken.

På många sätt utgör tillkomsten av Banken ett i många avseenden typiskt totalsaneringsprojekt i en svensk stad på 1960-talet. En, som man såg det då, oundviklig process framdriven av tidens gång. För många som var med och tog beslut var den gamla stadsmiljön som försvann enbart en hågkomst om svåra tider med fattigdom, trångboddhet och låg hygienisk standard. Allt kunde bara bli till de bättre. Andra började under 1960-talet se avigsidorna med den nya tidens stadsplanering och protesterade.

1960-talet var perioden då stadsomvandlingarna kulminerade, decenniet för de mest utopiska och storskaliga nysatsningarna och de i efterhand mest ifrågasatta byggnaderna och miljöerna. Såväl enskilda byggnader som hela stadsdelar från den här tiden är laddade med högtintressant samhällshistoria.

Storskaligt i allt

Banken är i många avseenden en extra pedagogisk produkt av det svenska samhället vid den här tiden. Den helt anslående skalan infogad i en äldre stadsstruktur är utgångspunkten. Storskaligheten går igen i allt – från antalet lägenheter till aktörerna som förverkligade projektet. Det var stora spelare: Den kraftfulla socialdemokratin, kommunen med planmonopol och växande skatteintäkter, den alltmer muskulösa allmännyttan, storföretagen med skriande arbetskraftsbehov och storbyggaren Skånska Cementgjuteriet. Att SKF placerade sitt stockholmskontor i byggnaden får ses som pricken över i som gör resonemanget närmast övertydligt.

Till dessa aspekter på samhällshistoriska värden skall läggas den täta kopplingen till den stora arbetskraftsinvandringen som pågick vid den här tiden.

I historieskrivningen om folkhemmets och rekordårens bostäder passar Banken emellertid inte helt in. Den goda standarden och de väl planerade lägenheterna är tidstypiska fenomen medan kategoriboendet var något man ville undvika. Trots ambitionerna att alla skulle bo rymligt och omgivna av ljus och luft framtvingade särskilda behov att man tvingades till specialboenden. Vare sig det handlar om små lägenheter för invandrade arbetare, ungarshotell, ungdomsbostäder eller ålderdomshem visar anläggningar som denna hur samhället såg som sin uppgift att tillgodose de behov som fanns – oavsett om det inte passade in i mallen för ”Svensson-tillvaron”. Till detta knyts för Bankens del betydande socialhistoriska värden.

Till det samhälls- och socialhistoriska området hör även planerna på den goda servicen till de boende. Att man skulle kunna få hjälp med vardagsysslor känns igen från kollektivhus etc och här liksom på andra håll blev dessa omsorger om de boende kortlivade.

Lokalhistoriskt utropstecken

Om perspektivet flyttas från riks- till lokalnivå står det klart att Banken har mycket att berätta. Sundbyberg kom att bli en industriort med delvis legendariska fabriker som satte sin prägel på staden. Hit hör naturligtvis Marabou och den centralt belägna kabelfabriken. Banken är ett påtagligt resultat av deras framgång men står också som symbol för avveckling, flytt och omvandling till kontors- och tjänstebetonat samhälle. Den utvecklingen pågår än. Banken kom till i en brytningstid.

Byggnaden bildar tillsammans med de av Åke Östin formade kvarteren Bageriet, Basaren och Franstorp på andra sidan en välbevarad ensemble som utgör ett mycket gott exempel på hur man under stadens kraftigaste expansionstid tänkte sig det nya Sundbyberg. Det var såhär man avsåg att förvandla den unga småstaden med sin charmiga bebyggelse till ett modernt city i den växande kommunen. Torget byggdes om vid samma tid.

På det lokala planet är Banken inte bara bekant som en stor byggnad med ovanlig form. "Bananhuset" har under decennier varit förknippat med sociala problem och har låg status. På så sätt är byggnaden ett viktigt vittnesbörd om att Sundbyberg haft sina upp- och nedgångsperioder.

Finns det något liknande?

Badhotell vid Medelhavet möter miljonprojekt i Moskva? Bankens volym med de konkava ytorna ger ett mycket osvenskt intryck. I Stockholms län finns sannolikt ingen byggnad med motsvarande form och frågan är om det finns besläktade komplex i övriga landet.

Byggteknik i framkant

Byggnadens unicitet har en viss tyngd i en kulturhistorisk värdering. Samtidigt är byggnaden på många sätt representativ för sin tids byggande. Byggnadstekniken med elementbyggande och materialvalen hör hit. Byggnadens stomme är helt utförd i betong. Gavlarnas mjukfogade betongelement med frilagd ballast var ett av tidens mest populära och använda material, gärna som här i kombination med lätta utfackningsväggar klädda med eternit och korrugerad, fabrikslackerad aluminiumplåt. Aluminium användes även till balkongräckena och här var man i framkant – i många andra samtida byggen tillverkades balkongräckena ännu av smidesjärn. Invändigt är material och utföranden tidstypiska, de främsta uttrycken för detta är de delvis platsbyggda snickeriinredningarna i kök och klädkammare.

Av teknikhistoriskt intresse är också den kraftigt dimensionerade ventilationsanläggningen och att byggnaden i övrigt med sina schakt och installationer var en högmodern "bostadsmaskin". Den enorma fläktrumsvåningen kan ses som ett monument över moderniseringen av byggtekniken och installationernas allt större betydelse. Samtidigt innebär fläktrumsvåningen en betydlig försvagning av byggnadens arkitektoniska gestalt.

Banken i stadsbilden

Banken är pampig och ett blickfång från många platser i omgivningen. Från torget Banken betydelsefull som riktningsgivare och från Humblegatan är komplexet ett påtagligt fondmotiv.

De viktiga karaktärsdragen utvändigt

När det gäller byggnadens arkitektur är det först och främst viktigt att slå fast att hela angreppssättet är uttryck för en internationell modernism som kan spåras till förgrundsgestalten le Corbusier. Byggnaden har på inga sätt ett kvalitetsmässigt släktskap med den världskände arkitektens verk. Det är istället i skalan, formen och rationaliteten Östins inspiration märks.

Ett av de främsta modernistiska kännetecknen är *terrassen*. Planskilt från trafiken skulle stadsborna finna rekreation och andas frisk luft. I fallet Banken var det ett uttalat syfte med terrassen att kvarterets barn skulle leka här, inte vid de hårt trafikerade gatorna.

I Sverige blev randiga, bandade fasader ett populärt motiv under 1960-talet när huskropparna blev allt större. Här finns en koppling till modernismens ideal om långa fönsterband. I takt med att lätta utfackningsväggar blev allt vanligare blev det lätt att som här skapa den eftersträvade *bandverkan* med plåt i olika kulörer. För Banken framträder randigheten klart tydligare och med större kontrast på modeller som gjordes före bygget och på foton från 1960-talet jämfört med vad den gör idag. Plåtarna har mattas och blekts avsevärt och betongelementen som tidigare var skinande vita är påtagligt nedsmutsade.

De slutna gavlarna var också vanliga i det svenska 1960-talet. Kontrasten mellan tunga, massiva gavlar och de lätta långsidorna var en viktig gestaltningstanke. Fönstersättningen fortsätter på ett effektivt sätt ända ut i gavelskivan. Även här finns internationella förebilder, exempelvis i FN-högkvarteret i New York.

Banken präglas endast delvis av tidens ideal om att använda exklusiva material. Här är det lågdelens grythytteskiffer och terrassens kopparavtäckning som är de främsta uttrycken för detta. Betongelementen är med sin vita ballast ett rationellt och ekonomiskt uttryck för strävan mot det internationella idealet med vita marmorfasader.

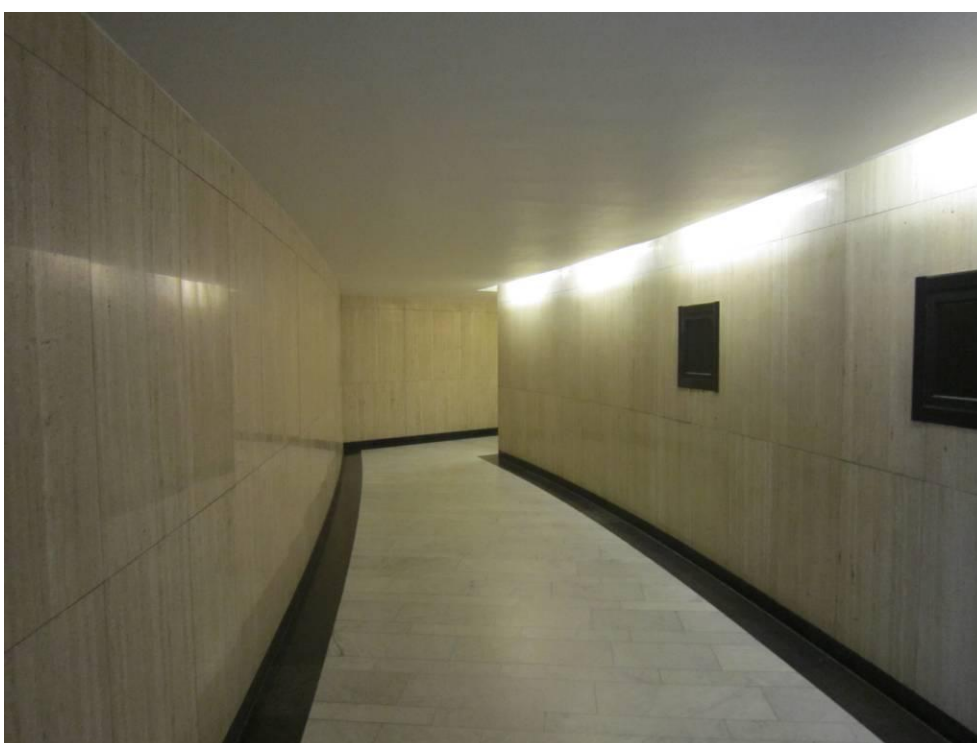
Invändigt är upplevelsevärdena koncentrerade till *entréhallen* och gångarna mot hissarna. Här är inredningen med marmor-, kalkstens- och travertinplattor och dold belysning såväl påkostad som raffinerad och välbevarad. Detta trots spår av eldsvåda. Den importerade travertinen är ytterligare ett tydligt uttryck för hur arkitekten var starkt influerad av den internationella scenen.

Platsbildningen i hörnet Vasagatan-Esplanaden har formen bevarad men är i nuvarande utformning inte av betydande kulturhistorisk betydelse.

Värdefulla rumssammanhang

Entré, trapphus och hisshall

Huvudentrén

Indirekt belysning och naturstensbeklädnad av väggar och golv

Övriga entréer och butikspartier

Sannolikt ursprunglig indelning och utförande av entréparti bestående av bruneloxerad aluminium

Korridorer

Lägenheterna

Mycket är sig likt sedan uppförandet

Förhållningsätt

- Beakta de viktigaste karaktärsdragen – den modernistiska grundstrukturen är viktigt att förhålla sig aktivt till.
- Vad kan gavlarna tillåta? Det finns plats enligt det gamla kvartersmönstret att bygga utåt hörnen men det är viktigt att studera hur detta påverkar gavlarna.
- Terrassen är viktig att behålla i någon form. Terrasser från den högmodernistiska perioden har ofta ansetts som problematiska ur teknisk- eller trygghetssynpunkt och har därför byggts igen.
- Bandverkan i fasaderna är mycket viktig att bibehålla. Rengöring av betongelementen kan ge stor effekt.
- Mindre negativ påverkan från inglasningar kan åstadkommas med nya profillösa system

Källor

Arkiv m.m.

Stockholms Läns museums arkiv

Internetsökningar

Sundbybergs museum

Tidningsurklipp, Bildarkivet

Muntliga källor

Förvaltaren

Otryckta källor

Tryckta källor och litteratur

Andersson Bo, Björnsson Anders

Förvalta framtiden – bostäder och byggande i Sundbyberg under ett halvt sekel. 1997

Söderlind Ewa

Sundbyberg – om hus och miljöer från bronsålder till nutid 1995.